

34. Mitolojiden ideolojiye, çatışma unsurundan ortak değere: 1990-2022 yılları arasında Nevruz kutlamalarının karşılaştırılması

Ahmet Erman ARAL¹

APA: Aral, A. E. (2023). Mitolojiden ideolojiye, çatışma unsurundan ortak değere: 1990-2022 yılları arasında Nevruz kutlamalarının karşılaştırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 625-634. DOI: 10.29000/rumelide.1369543.

Öz

Mitler, M. Eliade'nin popöler ifadesiyle, bir gerçeğin veya şeyin nasıl hayata geçtiğini anlatan yaratılış öyküleridir. Öte yandan temsil ve uygulamanın yanında mit ve ritüelleri de kapsayan yönüyle daha geniş bir çerçevedeki kültürel miras ise somut ve somut olmayan boyutuyla toplumların kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel birikimidir. Nevruz'un mit ve ritüellerden oluşması ve görece modern bir çerçevede "kültürel miras" olarak kabul edilmesi, Nevruz'un neyi ifade ve temsil ettiğini ve bunların ne ölçüde değiştiğini anlamayı gerektirir. Bu çalışmanın amacı, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin sosyal, kültürel ve siyasi hayatında bir çatışma unsuru olarak beliren Nevruz'un, 2010'dan itibaren Türkiye toplumunu etrafında toplayan birleştirici bir unsura dönüşmeye başlarken uğradığı anlam değişimini ulusal ve uluslararası gelişmelerin ışığında değerlendirmektir. Bu makalede, literatür taramasıyla ulaşılan kaynaklar içerik analiziyle değerlendirilmiş ve Nevruz'un anlamında, temsilinde ve uygulanmasındaki değişimler, bu mirasın etrafındaki tahribat ve çatışma ortamıyla birlikte incelenmiştir. Çalışmanın neticesinde; Nevruz'un kökenine ilişkin tartışmaların, söz konusu bahar bayramının etrafındaki kimlik ve aidiyet iddialarının, bu bayramın yeni toplumsal ve siyasi ihtiyaçlara göre dönüştürülmesinin ve bu sürecin medya ve siyasetteki yansımalarının, bu bayramın sembolik anlamını kavramayı ve bayramı kutlama iradesini sürdürmeyi güçleştirdiğini anlaşılmıştır. Türkiye'de son on yıllık süreçte halkın zihninde Nevruz'un önemli bir bahar bayramı olarak güçlenmesini destekleyecek gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, 2009'dan beri UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne çok uluslu statüde kayıtlı olan bu unsurun, 1990'lardan itibaren başlayan gelişmelerin toplumdaki ve siyasetteki süregelen etkileri nedeniyle, UNESCO listesinde yer almanın ifade ettiği diyalog, uzlaşma ve paylaşım ideallerini yeterince yansıtamadığı da tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nevruz, kültürel miras, çatışma, kimlik, ideoloji

From mythology to ideology, from the element of conflict to the common value: A comparison of Nevruz celebrations in 1990-2022

Abstract

Myths, in M. Eliade's view, are creation stories that tell how a reality or thing came to life. On the other hand, cultural heritage that includes myths and rituals as well as representations and practices, is the cultural accumulation of societies transmitted from generation to generation with its tangible and intangible dimensions. The fact that Nevruz consists of myths and rituals and is recognized as "cultural heritage" in a relatively modern framework requires understanding what Nevruz represents

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü (Ankara, Türkiye), ahmet.aral@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0713-8649. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1369543]

and to how it has changed. The aim of the study is to evaluate the change in meaning of Nevruz, which has emerged as a conflict element in Turkey's social, cultural and political life since the 1990s in the light of national and international developments. The sources reached through the literature review were evaluated with content analysis. The changes in the meaning, representation and application of Nevruz were examined together with the destruction and conflict around this heritage. Consequently; it is understood that the discussions about the origin of Nevruz, the identity and ownership claims, the transformation of Nevruz in line with the social and political needs, and the reflections of this process in the media and politics make it difficult to grasp the symbolic meaning of Nevruz and maintain the will to celebrate it. In the last decade, there have been developments that support the strengthening of Nevruz in the minds of the people. However, this element, which has been inscribed in the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity since 2009, cannot adequately fulfill the ideals of dialogue, reconciliation and sharing, due to the ongoing effects of the developments that started in the 1990s.

Keywords: Nevruz, cultural heritage, conflict, identity, ideology

Giriş

Mitler, nasıl tanımlandıkları bağlama göre değişen ve toplumların ortaya çıkış aşamalarını ve hayat algılarını anlatan hikâyelerdir. Değerlendirilen konu çerçevesinde bakıldığında sözlü gelenek, sembol, mit ve ritüelleri kapsayan yönüyle öne çıkan kültürel mirasın ise gerek somut gerekse de somut olmayan alanlarıyla toplumların farklı dışavurum biçimlerini içeren ve kuşaktan kuşağa aktararak devamlılık arz eden bir birikimi ifade ettiği görülmektedir. “Kültürel miras” kavramı üzerinden ilerlemese de farklı örnekler üzerinden konuyla yakından ilişkili bir çerçevede E. Hobsbawm ve T. Ranger’ın ortaya koyduğu gibi (2006), kültürel mirasın yalnızca insanlığın bilgi ve deneyim hazinesini barındıran ve bu yönüyle sosyal, kültürel ve ekonomik bir zenginlik kaynağı olmadığı, endüstrileşme çağı ve milliyetçiliğin yükselişi ile birlikte onun aynı zamanda bir ideolojik aygıt olarak devlet veya çeşitli amaçlarla bir araya gelmiş topluluklar tarafından, güncel amaç ve ihtiyaçlara uygun şekilde dönüştürüldüğü bilinmektedir (Aykan, 2012 ve 2014, Kuutma, 2019; Lixinski, 2011; Musapir, 2023; Smith, 2006). İçerme, dışlama, karşı koyma veya egemen söylemin içinde eritme gibi farklı yollarla anlamı ve bağlamı dönüştürülebilen kültürel mirasın ideoloji temelinde değerlendirilmesi, kültürün aynı zamanda kimlik oluşturma veya biçimlendirme ve bu yolla egemenlik kurma veya hâkimiyeti tahkim alanı olmasına dikkat çekmek için gereklidir. Halk bilimi alanında Nevruz’la ilgili pek çok çalışma bulunur. Konuyu bu bayramın yapısal ve işlevsel özellikleri (Çobanoğlu, 2000), Nevruz’un somut olmayan kültürel miras olarak önemi (Oğuz, 2005), mit yoksullaşması çerçevesinde durduğu yer (Oğuz, 1999) ve kültürün küreselleşmesi (Oğuz, 2013) bakımından inceleyen araştırmacılar olduğu gibi onun toplumsal, ekonomik ve siyasi hayattaki yenileyici işlevini irdeleyen (Özdemir, 2006), temel özelliklerini ve Türkiye’deki kutlamaları gündeme getiren (Karaman, 1999), Türk tarihi ve kültüründeki yerini yorumlayan (Genç, 1995), geleneğin icadı çerçevesinde Orta Asya’da bir millî kimlik unsuru olarak nasıl dönüştüğünü değerlendiren (Kınacı ve Balcı, 2020), renklerle ilişkisine değinen (Rayman, 2002) ve Nevruz kutlamalarının eski canlılığından uzak olduğunu vurgulayan (Çetin, 1996, s. 328) araştırmacılar da vardır.

Bu çalışmada, özellikle 1990’lı yılların başından itibaren Türkiye’nin sosyal hayatında bir çatışma unsuru olarak ön plana çıkan Nevruz’un 2010 yılından itibaren Türkiye’deki toplumları etrafında toplayan birleştirici bir unsura dönüşürken uğradığı anlam değişimi, söz konusu dönemlerdeki ulusal ve uluslararası gelişmeler kapsamında değerlendirilmiştir. Nevruz’un resmî ve karşıt söylemlerde Ergenekon Bayramı ve Demirci Kawa efsanesi etrafında nasıl anlamlandırıldığı incelenmiştir. Ayrıca,

Türkiye'nin 2006'da taraf olduğu UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile diğer gelişme ve tutum değişikliklerinin Nevruz'un kutlanmasında normalleşme sürecinin başlamasına katkı sağlayıp sağlamadığı da yorumlanmıştır.

Uluslararası gelişmelerin bilhassa 20. yüzyılın ortasına kadarki dönemde gözlemlenen yıkıcı etkisi, 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra devletleri birlik hâlinde ve barış esasını temel alarak hareket etmeye teşvik etmiştir. 1946'da UNESCO'nun kuruluşunun işaret ettiği bu yeni dönemle birlikte yavaş ama kararlı bir biçimde ulusal ve uluslararası politikalarda kültürel etki alanları yaratma hususu devlet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde öne çıkmıştır. Aslında bu uluslararası gelişmelerin, modern devlet yönetiminde kültürel mirastan millî veya siyasi amaçlar ile resmî kültür söylemleri doğrultusunda faydalanılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Bununla birlikte, toplumu meşru kabul edilen bir kimlik etrafında bir araya getirmek ve tarihsel ve kültürel kaynaklardan ilhamla veya bu kaynakları manipüle ederek güncel amaçlara uygun yeni anlam, mesaj ve semboller üretip insanlara millî kimliklerini hatırlatmak amacıyla, kültürel unsurların ulusal, bölgesel veya yerel düzeydeki yönetimlerce sahiplenilmesi; ekleme, çıkarma ve silikleştirme yoluyla onlara müdahale edilmesi ve “meşru bir egemen söylem” kurma çabası söz konusudur. Nitekim, Ö. Çobanoğlu, bir yönetimin, dış aktörün müdahalesini veya politik kullanımları kast etmemekle birlikte, Nevruz'da dinî unsurların dışında pek çok dinî olmayan unsurun bulunduğunu ve bu bayramların kaynağındaki unsurlara daha sonra eklenenlerle veya bunlara zamanla yeni anlamların eklenmesi yoluyla içeriklerinin zenginleştiiğini belirtmiştir (2000: s. 57). Bazen planlı kimi zaman da güncel gelişmelerin neticesinde zamana yayılarak ortaya çıkan ayıklama, ekleme veya müdahaleler de zamanla farklı etnik kimliklere sahip grupları rahatsız etmeye başlamıştır. Bu çerçevede resmî söylemin çoğunluk tarafından benimsenmemiş kültür yorumlarının kapsayıcı görünen karar ve politikalarla uygulamaya aktarılması ve buna yanıt olarak, dışarıda bırakılan veya bırakıldıklarına inanan grupların kendi tutum, temsil ve eylemlerini üretme yoluna başvurusu Gramsci'nin “hegemonya ve karşı hegemonya” (2011: s. 90) kavramları altında değerlendirilebilecek bir kültürel mücadele alanını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, kültürel miras olarak öne çıkan veya bu şekilde etiketlenen mit, ritüel, bayram, vb. öğeler millî devletler ile kendi kimliğini kurma, oturtma veya görünür kılma gayretindeki topluluklar arasındaki ilişkiyi etkilerken uygulamada neyin değiştiği ve daha da önemlisi bu değişikliklerin ne anlam taşıdığıının incelenmesi önemlidir.

1. 1990'lı Yıllarda Nevruz Kutlamaları

Çalışmada karşılaştırma temelinde ele alınacak ilk dönemin 1990'lar olarak belirlenmesinin nedeni, Nevruz'un bu dönemden itibaren yoğun bir siyasi propaganda aracına dönüştürülerek bu bayramın baharın gelişi ve hayatın canlanmasından ziyade şiddet, terör, ayrılık ve gerginlikle anılır hâle gelmesidir. Nitekim Özmen'in makalesi, gazetelerdeki Nevruz haberlerinin önemli bir bölümünün “siyasi beyanat, eylem/gösteri ve terör olayı” niteliğiyle ve bayram olmasından ziyade açık ara ilk sırada “terör/çatışma nedeni” olarak okuyuculara sunulduğunu ortaya koymuştur (2017: s. 886-887). Diğer taraftan, yazının ikinci dayanak noktasını oluşturan 2010 yılından itibaren Nevruz'un birleştirici yönüyle öne çıkmaya başlamış olması sözü edilen dönemin çalışmaya dâhil edilmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Türkiye Türkçesinde “yeni gün” anlamını taşıyan ve Türkiye'de ayrıca “Sultan Navruz”, “Yılsırtı”, “Mereke”, “Mart Dokuzu”, “Mart Bozumu”, “Ergenekon”, “Yörük Bayramı” gibi bölgeden bölgeye değişen adlarla anılan Nevruz, Orta Asya'nın çeşitli köşelerinden Balkanlar'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada kutlanmaktadır. Güneşin koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşitlendiği, miladi takvime göre 21 Mart ve Rumi takvime göre 9 Mart'ta kutlanan bu bayram, önemli bir doğa olayı olması

nedeniyle kuzey yarımkürede geniş bir alanda farklı kültürler tarafından benimsenmiştir. M. Ö. Oğuz'un ifade ettiği gibi, her topluluk veya ülkenin kendi inancı, kültür ve mitolojisi çerçevesinde anlamlandırarak ve "yılbaşı" olarak kabul edip sahiplendiği bu bayramın bilinmeyen bir tarihten beri doğuş, diriliş, kurtuluş bağlamında kutlandığı Çin kaynaklarından Firdevsî'nin *Şehname*'si ve Ebul Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sine kadar farklı kaynaklarda aktarılmaktadır. Farklı inanç ve kültür çevrelerinde ilk insan Adem'in yaratıldığı, Yunus Peygamber'in balığın karnından çıktığı, Musa Peygamber'in Kızıldeniz'i yararak karşıya geçtiği, Hz. Muhammed'in peygamberlikle müjdelendiği gün olduğuna inanılarak kutlanan Nevruz ve 21 Mart, aynı zamanda "mali yıl" olarak 1985 yılına kadar kullanımda kalmıştır (2005: 5-7). Ayrıca, Alevilerin önemli bir bölümünün 21 Mart'ı Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul ettiği de bilinir.

Ayrıca, Nevruz'un kutlandığı 21 Mart'ın 2010 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Nevruz Günü² ve Uluslararası Irk Ayrımı ile Mücadele Günü olarak benimsenmesi, bu günün ulusal ve uluslararası alanda daha görünür kılınmasına katkı sağlamıştır. Buna ek olarak, Türkiye'de Nevruz'un Fars kültür dairesine has bir bayram olduğu ve oradan Türklere geçtiği, Demirci Kawa efsanesi ile ilişkilendirilmeye çalışılsa da Nevruz'un bu efsaneyle hiçbir ilgisinin bulunmadığı (Çay, 2012: s. 28) ve Ergenekon'un Moğollardan alınmak suretiyle Türkleştirilerek sahiplenildiği (Çay, 1995: s. 4) gibi köken tartışmaları gündeme gelmiştir. Ek olarak, Nevruz'un bir başka ifadesi olan "Newroz"un afişlerde kullanılmasının engellenmesi, sağ ve sol görüşlü gazetelerde 1990'lı yıllarda ve 2000'lerde bu bayramın ciddi bir çatışma figürü olarak ön planda yer alması (Aydın, 2005: s. 109-117) gibi gelişmeler de yaşanmıştır. Bu faktörler, Nevruz'a ait içerik ve uygulamaların halk tasavvurunda olumlu yönde yer almasını ve bu bayramın doğa ve insanın uyumunu vurgulayan bir canlanma unsuru ve birliktelik simgesi olarak doğru şekilde yansıtılmasını zorlaştırmıştır. Nitekim, Ş. Y. Özmen'in çalışması Türk basınına yansıyan haberler üzerinden bu zorluğun örneklerini yansıtır (2017).

Türkiye'de 1980'lerin başında başlayıp 1990'larda zirveye ulaşan Nevruz geriliminin dayandığı kaynaklardan bahsedilmesi de önemlidir. Bununla beraber, öncelikle bu noktayı "geleneğin icadı" bağlamında ele almakta fayda vardır. E. Hobsbawm'ın "Alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşlamaya çalışan pratikler" (2006: s. 2) olarak tanımladığı bu kavram, D. Aydın'ın çalışmasında öne sürdüğü üzere, Kürtlerin kendi geçmişlerini Nevruz temelinde oluşturmaları çerçevesinde önemlidir. Kürt entelektüeller tarafından 1918-1919 yıllarında yayımlanmış Jin adlı dergideki bazı yazılarda Demirci Kawa efsanesinin söz konusu dönemden itibaren Kürt kimliğini farklı kılan bir nitelik olarak gündeme getirildiğinden bahsedilir. Bununla birlikte, Ergenekon destanında, sayıları Ergenekon'a sığmayacak kadar artan ve oradan çıkmaya çalışan insanlara ateş yakmaları için rehberlik ederek dağdaki demir madeninin erimesini ve oradan kurtuluşu sağlayan demircinin varlığı ve demircinin önderliğindeki kurtuluşun her yıl 21 Mart'ta kutlandığı not edilmelidir. Bu noktada T. Eagleton'ın, ezilen grupların kendi tarihlerine ilişkin epik öyküler anlattıkları, dayanışmalarını şarkı ve ritüellerle kutsadıkları ve ortak çabalarının kolektif simgelerini yarattıkları (2011: s. 266) yönündeki düşüncesi akla gelir. Eagleton'ın bu ifadesi de yine Kürt kimliğinin Türk kimliğinden ayrı bir unsur olarak öne çıkarılışının anlaşılabilmesi için bir çerçeve sunar. Bu bakış da icat edilen mitlerin karşı hegemonya unsuru olarak yükselişini açıklamaya katkı sağlar. Ayrıca, Demirci'nin "Nevruz geleneğinin zengin simgesel havuzu"nun Kürt etnik kimliği için güçlü bir

² Bilgi için bkz. <https://www.unesco.org/en/international-day-nowruz> [Erişim Tarihi: 02.08.2023].

kaynak oluşturduğu yönündeki düşüncesi ve bu çerçeveyi Anthony D. Smith'in "etno-sembolizm" kuramıyla örtüşmesi (2012: s. 53) de konunun kuramsal boyutlarını kavramak açısından önemlidir.

Jin adlı dergide Kürtler tarafından 31 Ağustos'un Kawa'nın Dehhak'ı yendiği "millî gün" olarak kutlandığı ve 21 Mart'ın ise önceden beri yeni yıl anlamına gelen "sersal" adıyla Nevruz'la eşdeğer anlamlara sahip (ancak henüz o dönemde Newroz adıyla anılmayan) bir bayram olarak kutlandığı belirtilir. Aynı dergide Memduh Selim imzasıyla çıkan bir yazıda, Demirci Kawa efsanesinin aynı zamanda "direniş miti" karakterine sahip bir efsane olduğu ve Kürtlerin bir topluluk olarak kendilerine özgü kimliğiyle ayağa kalkması için bu efsaneden faydalanılması gerektiği aktarılır (Bozarlan 1985'ten akt. Aydın, 2005: s. 59). Bu çerçeveden bakıldığında, Nevruz etrafındaki olumsuz imajın tek başına 1990'lı yıllardaki görünümle değerlendirilemeyeceği söylenebilir. Ayrıca, *Şehname*'deki esas karakter Feridun'un inşasına çalışılan yeni kimlik doğrultusunda hikâyeden atılıp, ön plana alınan Demirci Kawa figürünün modern ihtiyaçlara uygun şekle dönüştürülerek 1990'lı yıllara kadar taşındığı ifade edilebilir. A. Hür, 22 Mart 2015'teki yazısında, bir gazeteye dayandırarak verdiği bilgiye göre Nevruz'un ilk kez Mart 1976'da bir "Kürt bayramı" olarak kutlandığı yazmıştır (2015). Buradan hareketle, daha önce 31 Ağustos'ta Demirci Kawa'nın efsanevi zaferine istinaden kutlanan bu günün arka plana atılarak, bu özel güne ait içeriğin Nevruz'un kutlandığı 21 Mart'a taşındığı söylenebilir. Dolayısıyla da 1980'lerden itibaren Demirci Kawa karakteri ile özdeşleştirilen Nevruz ile ilgili değişim sürecinin son aşamaya ulaştığı iddia edilebilir.

2. Yeniden Canlanma ve Mücadele: Nevruz'un İdeolojik Kullanımı

Önceki başlıkta özetlenen dönüşümle ilgili bir diğer önemli konu da Nevruz'un aktarım süreciyle ilgilidir. G. Aksoy, *Bir Söylence Bir Tarih: Newroz* adlı eserinde 1970'lere kadar Nevruz ve Demirci Kawa efsanesinin geniş çaptaki Kürt toplulukları arasında bilinmediğini ve çoğu insan için Kawa'nın Nevruz miti içerisinde vurgulanmaya başlanan yeni bir figür olduğunu ifade eder ve ayrıca, Y. Varol'un "Kawa'nın Kimliği Üzerine Birkaç Not" adlı yazısına atıfla, Nevruz bağlamında, alışlagelmiş biçimde yaşlıdan gence bir aktarım sürecinden ziyade gençten yaşlıya doğru bir aktarımın gerçekleştiğini belirtir (Varol, 1994'ten akt. Aksoy, 1998: s. 180). Bu çerçeveden bakıldığında, M. Mead'in "Social Change and Cultural Surrogates" adlı makalesi (1940: 92)'nin yanı sıra *Culture and Commitment: The New Relations Between the Generations in the 1970s* adlı eserinde "prefigüratif öğrenme" kavramı altında (1978: s. 73) söz ettiği gibi, yeni bir kültürel atmosfer içinde doğan ve önceki nesillere göre farklı kültürel algı ve kodlamaların farkındalığı eşliğinde büyüyen genç nesiller, mit ve ritüellere yüklenen yeni anlamlar ile bunlara paralel gelişen farklı uygulamalar doğrultusunda, icat edilen geleneğin yeni taşıyıcıları ve aktarımcıları olabilirler. Nevruz kutlamaları özelinde gözlemlenen gelişmelerin de bu çerçeve içerisinde okunması mümkündür.

Kürtler arasında 1970'lere kadar yalnızca küçük çaptaki organizasyonlar eşliğinde kutlanmasına devam edilen Nevruz (Anter, 1991: s. 62)'un şiddet ve terörle anılmaya başlandığı süreç 1980 darbesini izleyen süreçle başlamıştır. PKK terör örgütünün, doğudaki politika ve eylemlerinde önemli bir yerde konumlandırılan Nevruz'un, 1918 yılında *Jin* dergisinde gündeme getirilen "direniş miti" olma iddiasının terör örgütüne hayata geçirildiği söylenebilir. Terör örgütü tarafından "ulusal bir festival" olarak değil, bir "başkaldırı günü" olarak görülmesi istenen Nevruz (Aydın, 2005: s. 81)'un vermesi beklenenin tam tersi mesajlarla dolu şiddet ve terör içerikli bir ideolojik aygıt dönüşmesi, Türkiye'deki Nevruz algısının olumsuz yönde tektipleşmesine ve halkın bu bayrama olumsuz anlamlar yüklemesine neden olmuştur.

Bu olayların etkisiyle uzun yıllar bir “Kürt bayramı” olarak algılanan ve çatışma ortamının da etkisiyle bir kültürel miras olarak zarar gören Nevruz’un erken dönemde 1921-1923 yıllarında Ankara’da devlet temsilcilerinin üst düzey katılımıyla Ankara’nın belirli çayırık ve meydanlarında (Tural, 2000) ve hatta S. Sakaoğlu’nun aktardığı gibi, bundan da önce 1914-1915’te Kastamonu’da Türk gençliğinin ulusal bir sembolü olarak (Çay, 2012: s. 286-297) ve 1918’de Konya’da canlı ve güçlü biçimde merasim tarzında kutlanmasına (1995: s. 89-93) rağmen, miladi takvimin kabulünden sonraki dönemde bu bayramla pek ilgilenilmediği (Oğuz, 2010: s. 40) ve bu sürecin 1990’lı yılların ortasında Nevruz’un Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî organları tarafından kutlanmasına kadar uzadığı bilinir. Bu çerçevede, ortaya çıkan tablonun “mit yoksullaşması” (Oğuz, 2013: s. 149) bağlamında değerlendirilebilir. Oğuz’un ele aldığı biçimiyle “ulusal kalıt” kavramı, daha çok Batı referanslı kültürel üretim unsurlarının karşısında özgün biçimde var olabilmek için küresele taşınabilecek yerli mit ve ritüelleri öne çıkarıyor olsa da mit yoksullaşmasının Nevruz’la ilgili olarak 1990’larda gelinen aşamada çok ciddi olumsuz etkiler doğurup toplumsal barışa ağır darbeler indirdiği ortadadır. Bu noktaya farklı bir açıdan yaklaşıldığında, Hobsbawm’ın ifade ettiği gibi, “pratıkların gündelik kullanımlarıyla kısıtlanmadıklarında, sembolik ve ritüel kullanımlar açısından tamamen bağımsızlaşacakları” (2006: s. 5) akla gelir. Bu bakımdan, merkezinde Nevruz’un yer aldığı sürecin bir hegemonya alanı hâline dönüşmesini engelleyerek toplumsal ahenk ve aidiyete katkı sağlama doğrultusunda mitlerden yeterince yararlanılmadığı söylenmelidir.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan 1990’lar ve sonrasındaki dönem ise daha çok Türkiye Cumhuriyeti’nin Nevruz temelinde devlet kurumları öncülüğünde kurmaya çalıştığı egemen söylemin tarihini ve bu bayramın –zaman zaman çatışma unsuru olarak varlığını sürdürse de- birleştirici yönünün görece öne çıkmaya başladığı dönemi kapsamaktadır. Türkiye’de kamu kurumlarının 1990’lardan itibaren “Newroz” a alternatif olarak Nevruz’u resmî söylem çerçevesinde güçlendirme ve Türk kimliğinin himayesinde görünür kılma çabasına girdiği söylenebilir. Bu bağlamda, özellikle Türk cumhuriyetlerinin Sovyetler Birliği’nden bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte ve Orta Asya’da da bu bayramın güçlü şekilde kutlanmaya başlamasının etkisiyle, Kültür Bakanlığının 1991’den itibaren devlet sanatçıları ile Gaziantep, Batman, Kahramanmaraş, Siirt, Mersin gibi şehirlerde Nevruz kutlamalarına katılması, yine aynı Bakanlık tarafından Uluslararası Nevruz Yarışması, Nevruz Sergisi, mehter takımı gösterileri, Nevruz içerikli Karagöz-Hacivat icraları, vb. etkinliklerin düzenlenmesi, iller bazında valilikler gözetiminde birçok kamu kurum ve kuruluşu tarafından kutlamalara destek olunması ancak bununla eşzamanlı olarak terör örgütünün de bahar saldırılarını düzenli olarak (özellikle 1978-1999 yılları arasında) Nevruz gününe denk getirerek bu bayramı olağan anlam ve çerçevesinin oldukça dışına taşıması (Demirer, 2012: 76 ve 177), söz konusu özel günün uzun süre Türkiye genelinde bir tekensizlik simgesi olarak görülmesine neden olmuştur.

1991 yılında devlet desteği ile her 21 Mart’ta Orta Asya kökenine vurgu yapılarak kutlanmasına başlanan Nevruz, Kültür Bakanlığına bağlı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi tarafından da desteklenmiş ve söz konusu Daire, Abdulhalûk M. Çay’ın *Nevruz Türk Ergenekon Bayramı* (1985) adlı eserinden hareketle Nevruz bildirileri hazırlamıştır. 1990’lı yıllardan önce, kesintilere uğramış olmakla birlikte, Türkiye’deki Kürt toplulukları tarafından kutlanan Nevruz, ilgili topluluk tarafından dayandırıldığı efsaneyle birlikte resmî söylemce dışarıda tutulmuş ve Türklük kökenine vurguyla Ergenekon Bayramı olarak “Newroz” a bir karşıt söylem biçiminde desteklenmiştir. “Newroz” a atfedilen ve devlet çıkarlarına zarar verdiği düşünülen olumsuz anlamların devlet tarafından bertaraf edilmesi, 1991’de bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleriyle Türklük odağında ilişki kurarak Nevruz’la birlikte Türk resmî kültür tarihinin Orta Asya’da konumlandırılması açısından anlaşılır görünmektedir (Aydın, 2005: s. 93).

21 Mart 1993 tarihinde devletin üst düzey katılımı eşliğinde düzenlenen “Türk Kurultayı”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu öncülüğünde 1995 yılından itibaren beş kez düzenlenen “Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şölenleri” ve üniversiteler tarafından düzenlenen çeşitli sempozyum ve toplantılarda dile getirilen görüşlerin önemli bir kısmında, Hunlardan Uygurlara ve Selçuklulardan Akkoyunlular ve Osmanlılara kadar farklı devletlerde Nevruz’un Türk bayramı olarak kutlandığı vurgulanmış ve resmî söylemde Nevruz’un Türk kimliğiyle varlığını destekleme yönünde yoğun girişimlerin sürdürüldüğü görülmüştür (Aydın, 2005: s. 96). Bu doğrultuda, S. Tural ve E. Kılıç’ın hazırladığı *Nevruz ve Renkler* (1996) adlı kitaptan da yararlandığı eklenmelidir.

Daha önce sözü edilen çatışma ortamına rağmen, 1990’lı yılların ortalarında devletin Nevruz merkezli söyleminde uzlaşmacı bir tavra rastlandığı da görülmüştür. Kültür Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi kurumların da desteğiyle basılan öykü kitaplarında Nevruz’un barış ve birlik sembolü olarak öne çıkarılması ve bu geleneğin tek bir ulusal kimliğin hâkimiyeti ile bağdaştırılmayacağı (Demirer, 2012: 261) şeklindeki ılımlı vurgu da dikkat çekmektedir. Dönemin Başbakanı Tansu Çiller’in 1995’te ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in 1996’da Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni organizasyonlarının açılışlarında yaptıkları konuşmalar (Tural, 1995: s. 3; 1996: s. 1), Nevruz’un sadece Türkler tarafından kutlanmadığının vurgulanması ve aynı toprağı paylaşan farklı toplulukların birlik içinde yaşamaları konusunda kültürel miras çeşitliliğinin önemine dikkat çekilmesi açısından önemlidir. Kültürel mirasın birleştirici yönünden bahseden yöneticilerin varlığı, Nevruz’un 21. yüzyılda UNESCO çatısı altında üretilen miras koruma yaklaşımlarının barışçıl tarafına katkı sağlamak bakımından önemli bir başlangıç noktası olarak okunabilir.

3. Nevruz’un Kültürel Miras Olarak Yükselişi: İmkân ve Eleştiriler

Aksi yönde örneklere her zaman rastlanmakla birlikte, Nevruz’un 2000’li yıllardaki anlamının, halkın zihninde daha olumlu referanslara sahip olduğu, Türkiye’nin farklı bölgelerindeki Nevruz kutlamaları ve bu kutlamaların medyada yer alış şekli gözlemlendiğinde anlaşılabilir. Türk siyasetindeki gelişmeler ve Türk kültürünü kurumsal düzeyde temsil eden yapıların uluslararası topluma daha entegre olmasıyla birlikte, bu bayramın “kültürel miras” temelinde barış ve birlik mesajları öncülüğünde kutlandığından söz edilebilir. Bu açıdan, 2009’da UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne çok uluslu miras kaydedilen³ ve 2016’daki yeni katılımlarla 12 devlete ulaşan, 2010’dan beri “Uluslararası Nevruz Günü” adıyla kutlanan, TÜRKSOY tarafından her yıl 21 Mart’ta yurt dışında birçok uygulaması sahnelenen (TÜRKSOY, 2019), “baharın ve kardeşliğin coşkusu” sloganı ve Nevruz çiçeği görselleriyle 2015’te Millî Piyango biletlerine (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015) taşınan ve 2012’de Gazi Üniversitesi ile UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun işbirliğiyle düzenlenen “Nevruz Çalışmaları Uluslararası Semineri ve Çok Uluslu Dosyanın Geleceği Yuvarlak Masa Uzmanlar Toplantısı” ile geleceği tartışılan bu bayramın köken tartışması, mücadele, ayrımcılık, sağ-sol, vb. söylem, eylem ve kavramlardan uzak biçimde medya ve devletin desteğiyle görünür kılınmasının, Türkiye’nin sosyal, kültürel ve siyasal iklimi açısından olumlu sonuçlar taşıdığı ortadadır. Bununla beraber, Aydın’ın çalışmasından anlaşıldığı üzere (2016: s. 169-181), devletin egemen bakışıyla paralel tutum sergileyen bazı medya organlarının Nevruz kutlamalarını dönemin siyasi iklimine göre bazen “yakınlaşma” temasıyla kimi zaman da “ötekileştirme” odaklı yansıtması, medyadaki temsillerin bu bayramla ilgili yararsız köken tartışmalarını alevlendirdiğini ve Nevruz’un marjinalleşip bağlamından uzaklaşmasına hizmet ettiğini gösterir. Özmen’in, bazı gazetelerin Nevruz’u bir “Kürt bayramı” olarak

³ UNESCO listesine kayıtlı Nevruz hakkında detaylı bilgi almak ve adaylık dosyasının içeriği için bkz. <https://ich.unesco.org/en/RL/nawrouz-novruz-nowrouz-nowrouz-nawrouz-nauryz-nooruz-nowruz-navruz-nevruz-nowruz-navruz-01161> [Erişim Tarihi: 29.07.2023].

sunduklarını; onu “Türk bayramı” olarak paylaşan gazetelerin ise konuya “geleneğin icadı” çerçevesinde yaklaştıkları yönündeki tespiti (2017: 873) de bu açıdan önemlidir. Dolayısıyla, devletin ve medyanın tutumu, Nevruz’un hangi çizgide algılandığına ve ne ölçüde bir bahar bayramı olarak kutlanabildiğine dair fikir verir.

Bununla birlikte, bilhassa UNESCO’nun bünyesinde yürütülen miras koruma süreçlerine bazı eleştirilerin getirildiği de görülür. B. Aykan, Nevruz’u analiz ettiği makalesinde, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne taraf devletlerin miras ve milliyetçilik bağlantısından hareketle somut olmayan kültürel mirası ulus inşası süreçlerinde kullanmalarının mümkün olabileceğini ve bunun da resmî söylemin dışladığı veya “sakıncalı” görülen gruplara ait miras unsurlarının yok sayılmasıyla sonuçlanabileceğine yönelik endişeleri gündeme getirmiştir (2014a: s. 2). Bu durum, kültürel miras olarak etiketlenen kültürel unsurların mirasa dönüşme süreçlerinin, seçme ve dışlamaya dayalı olması bakımından hayli politik karakterini yansıtır. Benzer kaygılar Mevlevi Sema Törenleri için de söz konusudur (Aykan, 2014b). UNESCO’da yürütülen süreçlerin, bu yapıyı aيداتlarıyla finanse edip ayakta tutan taraf devletlerin ulusal ve uluslararası politikalarından bağımsız olamayacağı düşünüldüğünde, bu tür endişe ve eleştirilerin dikkatle takip edilmesini gerektiren haklı yönlerinin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, somut olmayan kültürel mirasın korunması ve kuşaklar arası aktarımı için ulusal ve uluslararası düzeyde gündem, vizyon ve politika oluşturma imkânı vermesi açısından UNESCO’da Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi temelinde üretilen koruma yaklaşımlarının miras alanına dinamizm kazandırdığı açıktır. Dolayısıyla, siyasi referanslarından sıyrılarak, Nevruz’un yurt çapında barış, dayanışma ve doğayla uyumlu yaşam sembolü olarak kutlanabilmesi için sivil toplumun öne çıkmasını sağlayacak bir zeminin oluşturulması ve bu bayramın egemenlik, sahiplik iddiaları ve köken tartışmalarından uzakta düşünülmesi gerekir.

Sonuç

1980’lerin ortalarından itibaren ve 1990’larda güçlenerek Türkiye’de Ergenekon Bayramı ve Demirci Kawa odağında bir mücadele unsuru olarak beliren ve toplumsal barışa tehdit olarak bir dönemin sembolü hâline gelen Nevruz’a ait uygulamaların ilk aşamada bir hegemonya alanı şeklinde ortaya çıktığı ve bu dönemin kültürel miras algısının ideolojik kaygılar esasında biçimlendiği görülmüştür. 2000’lerin başından itibaren ise kültür alanında Türkiye lehine ulusal ve uluslararası gelişmelerin; devlet, topluluk ve medya ekseninde Nevruz’un algılanış biçimini oldukça yavaş da olsa olumlu yönde değiştirmeye başladığı ve bu bayramı çekişme, aidiyet ve manipülasyonun kısır döngüsünden bir nebze kurtararak toplumların ortak değer etrafında buluşması yönünde bir bakış sunduğu anlaşılmıştır. Bu çerçevede, Nevruz’u çeşitli toplulukların farklı yazılı veya sözlü kaynaklara dayandırarak anlamlandırması, toplumların mit ve pratikler esasında sağlıklı kimlikler oluşturabilmeleri açısından önemli ve değerlidir. Bununla birlikte, Nevruz’un Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar taşıdığı ortak anlam ve deneyimin edebiyat, gösteri sanatları, güzel sanatlar, eğitim ve ekonomi gibi alanlarda bir ilham kaynağı olarak değerlendirilmesi bu geleneği aidiyet, şiddet ve terör sarmalından uzaklaştırmaya destek olabilir. UNESCO’daki çok uluslu karakteri dolayısıyla toplumların temsili bakımından önemli bir yerde duran Nevruz’un tektipleştirilmesi, sahiplenilmesi, kökeniyle ilgili iddiaların ortaya atılması, manipüle edilmesi ve resmî çerçevede dışında kutlanmasının zorlaşması, birlikte yaşama kültürünü tehlikeye atmış ve Nevruz’un anlamını ve insanın doğa ve evrenle ilişkine dair kültürel birikimi tahrip ederek onu pek çok kez marjinal bir kutlamaya dönüştürmüştür. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Nevruz’un “ortak değer olma niteliği” ön planda tutularak kutlanmasının uygulama ve aktarım süreçlerini zenginleştireceği ve bu bakış açısının, kültürün birleştirici ve yenileyici yönünün vurgulanması açısından daha faydalı olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aksoy, G. (1998). *Bir Söylence Bir Tarih: Newroz*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Anter, M. (1991). *Hatıralarım*. İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Aydın, D. (2005). *Mobilizing the Kurds in Turkey: Newroz as a Myth*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, E. (2016). *İki Nevruz: 1992-2013 Nevruz Kutlamalarının Türkiye Medyasında Yansımalarının Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykan, B. (2012). “UNESCO ve Kültürel Mirasın Milliyeti.” *Neye Yarar Hatıralar? Bellek ve Siyaset Çalışmaları*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 303-337.
- Aykan, B. (2014a). “Whose Tradition, Whose Identity? The Politics of Constructing ‘Nevruz’ as Intangible Heritage in Turkey”. *European Journal of Turkish Studies* 19: 2-20.
- Aykan, B. (2014b). “How Participatory is Participatory Heritage Management? The Politics of Safeguarding the Alevi Semah Ritual as Intangible Heritage”. *International Journal of Cultural Property* 20(4): 381-405.
- Çay, A. (1995). “Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı”. *Millî Folklor* 25: 2-7.
- Çay, A. (2012). *Nevruz-Türk Ergenekon Bayramı* (9. baskı). İstanbul: İleri Yayınları.
- Çetin, İ. (1996). “Nevruz ve Nevruz Kutlamasına Bir Örnek.” *Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 325-328.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). “Yapısal ve İşlevsel bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hıdrellez”. *Türk Bilig Türkoloji Araştırmaları* 1(1): 51-59.
- Demirer, Y. (2012). *Tören, Simge, Siyaset*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Eagleton, T. (2011). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Genç, R. (1995). “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz”. *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara, 15-25.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2006). “Gelenekleri İcat Etmek.” *Geleneğin İcadı*. Çev. Mehmet Murat Şahin. ed. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger. İstanbul: Agora Kitaplığı, 1-18.
- Hür, A. (2015). Söylence, Bayram ve Serhildan Olarak Newroz. 21 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.duzceyrelhaber.com/ayse-hur/33289-soylence--bayram-ve-serhildan-olarak-newroz-adresinden-alindi>
- Karaman, R. (1999). “Türkiye’de Nevruz Kutlamaları”. *Millî Folklor* 42: 39-52.
- Kınacı, C.; Balcı, F. (2020). “Geleneğin İcadı ve Yeniden Canlandırılması Tartışmaları Ekseninde Bir Kazak Geleneği: Amal Merekesi-Körisüv Küni (Amal Bayramı/Görüşme Günü)”. *Millî Folklor* 125: 46-59.
- Kuutma, K. (2019). “Afterword. The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage Identification, Ownership and Representation”. *Politics of Scale: New Directions in Critical Heritage Studies*. ed. Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas, Yujie Zhu. New York ve Oxford: Berghahn Books, 156-170.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2015). Nevruz, Milli Piyango Biletlerine Şans Getiriyor. 11 Temmuz 2023 tarihinde <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-133011/nevruz-milli-piyango-biletlerine-sans-getiriyor.html> adresinden alındı
- Lixinski, L. (2011). “Selecting Heritage: The Interplay of Art, Politics and Identity”. *The European Journal of International Law*. 22(1): 81-100.
- Mead, M. (1940). “Social Change and Cultural Surrogates”. *Journal of Educational Sociology*, 14(2): 92-109.

- Mead, M. (1978). *Culture and Commitment: The New Relations Between the Generations in the 1970s*. New York: Columbia University Press.
- Oğuz, M. Ö. (1999). "Mit Yoksullaşması ve 'Bayram Dede' Miti". *Millî Folklor* 53: 5-9.
- Oğuz, M. Ö. (2005). "Somut Olmayan Kültürel Miras: Türkiye'de Nevruz/Yenigün". *Millî Folklor* 65: 5-16.
- Oğuz, M. Ö. (2013). "Kültürün Küreselleşmesi Açısından Sevgililer Günü ve Nevruz." *Küreselleşme ve Uygulamalı Halk Bilimi* (2. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 142-148.
- Özmen, Ş. Y. (2017). "Türk Basınında Nevruzun Bağlamsal İzleri." *Gümüşhane Ü. İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 5(2): 873-900.
- Rayman, H. (2002). "Nevrûz ve Türk Kültüründe Renkler". *Millî Folklor* 53: 10-15.
- Sakaoğlu, S. (1995). "Konya'da 1918 Yılı Ergenekon Bayramı." *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 89-93.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Tural, M. A. (2000). "Millî Mücadele ve Atatürk Devrinde Nevruz Kutlamaları", *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-ve-ataturk-devrinde-nevruz-kutlamalari/> [Erişim Tarihi: 11.07.2023].
- Tural, S. (1995). "Başbakan Prof. Dr. Tansu Çiller'in Açış Konuşması." *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 3-4.
- Tural, S. ve Kılıç, E. (1996). *Nevruz ve Renkler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tural, S.; Elmas, K. (1996). "Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Açış Konuşması." *Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1.
- TÜRKSOY (2019). TÜRKSOY Nevruz Kutlamaları Avrupa Başkentinde. 11 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.turksoy.org/haberler/2019-03-25-turksoy-nevruz-kutlamalari-avrupa-baskentinde-adresinden-alindi>